

Джемелінський В. В. УДК 519.6.681.888

Лесик Д. А.

Гнілицький Я. М.

Національний
технічний
університет України
"Київський
політехнічний
інститут"

ВПЛИВ КОМБІНОВАНОЇ ЛАЗЕРНОЇ І УЛЬТРАЗВУКОВОЇ ІМПУЛЬСНОЇ ДІЇ НА ЗМІНУ МІКРОРЕЛЬЄФУ ТА МІКРОТВЕРДОСТІ МЕТАЛЕВОЇ ПОВЕРХНІ

Приведены методика и результаты экспериментальных исследований влияния импульсного лазерного излучения без оплавления и ультразвуковых колебаний на изменение микрорельефа и микротвердости поверхностного слоя деталей из бронзы.

The presented technique and results of experimental researches of influence of impulse laser radiation without melting and ultrasonic oscillations on change to microrelief and microhardness of a surface layer of details from bronze.

Вступ.

Сучасні технологічні процеси виробництва машин та інших виробів повинні надійно забезпечувати їх високі фізико-механічні та експлуатаційні властивості. Відомо, що фізичні, хімічні і механічні властивості поверхневого шару можуть суттєво відрізнятися від властивостей основного матеріалу. Підвищені вимоги до поверхонь виробів, зокрема, міцності, твердості, зносостійкості, корозійної стійкості, створення необхідних внутрішніх залишкових напруг, а також їх микрорельєфу та естетичного вигляду вимагає необхідність розробки нових та поліпшення існуючих технологічних процесів фінішної обробки.

Використання наукоємних лазерних технологій модифікування поверхонь в багатьох випадках забезпечує можливість застосування гнучкого керування структурно-напруженим станом поверхні. Відомі способи поверхневого зміцнення з використанням термічної дії концентрованими потоками енергії (лазерного і плазмового випромінювання) [1, 2], а також динамічної дії з застосуванням низько- та високо частотних коливань і відцентрових прискорень [3].

Використання традиційних методів фінішної обробки в ряді випадків не дозволяють отримати необхідні якісні параметри поверхневого шару. Тому для вирішення даної проблеми для оздоблювально-зміцнювальної

обробки може бути запропоновано комбінований спосіб з використанням суміщеної дії теплової і механічної енергії.

Аналіз теоретичних досліджень.

Процес комбінованої фінішної обробки супроводжується взаємодіями різних джерел енергії. Для скорочення об'єму експериментальних досліджень при визначенні оптимальних схем та параметрів комбінованих процесів формування поверхневого шару з визначеними властивостями необхідно розглянути критерії стану робочої зони технологічної системи.

Для аналізу стану технологічної системи при комбінованій обробці використано рівняння балансу локальної щільності ентропії $\rho\varepsilon$ в часі τ [4]:

$$\partial(\rho\varepsilon)/\partial\tau + \pm \nabla(\rho\varepsilon \cdot \vec{V}) + \nabla \vec{F}_\varepsilon = \sigma \quad (1)$$

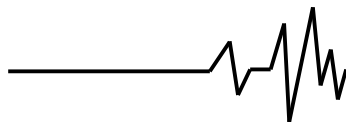
де, $\vec{F}_\varepsilon$ – щільність потоку ентропії;

$\vec{V}$ – швидкість потоку;

∇ – оператор Лапласа;

σ – похідна ентропії ($\sigma = \partial\varepsilon/\partial\tau$).

А якості моделі формування поверхневого шару, з урахуванням стану робочої зони, самоорганізації комплексу дій концентрованими потоками енергії при комбінованих методах обробки використано [4]:

$$\frac{\partial \rho}{\partial \tau} + \nabla(\rho \vec{V}) = 0 \quad (2)$$

$$\frac{\partial(\rho \vec{V})}{\partial \tau} + \nabla(\rho \vec{V} \cdot \vec{V}) + \nabla \rho = \rho \sum_{i=1}^k \vec{F}_{m_i} \quad (3)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial(\rho l)}{\partial \tau} + \nabla(\rho l \cdot \vec{V}) + \nabla \vec{F}_q = \\ = \rho \sum_{i=1}^k \vec{F}_{m_i} \cdot \vec{F}_d - \rho \vec{V} \end{aligned} \quad (4)$$

$$\frac{\partial C_i}{\partial \tau} + \nabla(C_i \cdot \vec{V}) + \nabla \vec{F}_d = \rho \sum_{r=1}^{R_o} V_{i-r} \cdot \omega_r \quad (5)$$

$$\text{в якій } \rho = \sum_{i=1}^k M_i \cdot C_i \quad (6)$$

$$\vec{F}_\varepsilon = (\vec{F}_q - \sum_{i=1}^k \vec{F}_q \cdot \omega_i) / T \quad (7)$$

$$\begin{aligned} \sigma = \vec{F}_q [\nabla(1/T)] - \\ - \sum_{j=1}^k \vec{F}_d [\nabla(\omega_j/T) - (1/T) \vec{F}_{m_j}] - \end{aligned} \quad (8)$$

$$- (1/T) \vec{P}_g \cdot \nabla \vec{V} + (1/T) \cdot \sum_{i=1}^k \omega_i \cdot \sum_{r=1}^{R_o} V_{ir} \cdot \omega_r$$

де, ρ – масова щільність оброблюваного матеріалу; $\rho \vec{V}$ – щільність імпульсу; ρ_e – щільність енергії; $\vec{P}$ – тензор тиску; k – число компонентів; $\vec{F}_{m_i}$ – сила мас діюча на i -й компонент; $\vec{F}_q$ – щільність теплового потоку; $\vec{F}_d$ – щільність дифузійного потоку i -го компоненту; R_o – число протікаючих реакцій; $\mathcal{G}_{i-r}$ – стехіометричний коефіцієнт i -го компоненту r -й реакції; ω_r – швидкість r -й реакції; M_i – молекулярна маса i -го компоненту; C_i – концентрація i -го компоненту; ω_i – хімічний потенціал i -го компоненту; T – абсолютна температура; $\vec{P}_g$ – дисипативна частка тензора тиску, яка описує в'язкі сили.

Прийнявши граничні умови: незміни характеристики оброблюваного матеріалу, відсутність допоміжних джерел енергії, постійних ненульових швидкостей та інших складових режиму обробки, розв'язок рівнянь (1)...(5) має вигляд [5]:

$$\vec{V} = \nabla \cdot \vec{V}^* \quad (9)$$

тому що $\nabla \cdot (\nabla \cdot \vec{V}^*) = 0$ або $\text{div}(\text{rot} \vec{V}^*) = 0$

де, $\vec{V}^*$ – складова обертання в потоці, яка рухається зі швидкістю $\vec{V}$.

Звідси для аналізу процесів структурних змін в поверхневому шарі доцільно використовувати критерії тепломасопереносу [5, 6], а для аналізу зміни властивостей-критерії, які характеризують потоки енергії [7].

Мета.

Дослідити вплив комбінованої імпульсної лазерної і ультразвукової дії на зміну мікрорельєфу та мікротвердості поверхневого шару металевих виробів.

Методика експериментальних досліджень.

Для проведення експериментів використано спосіб [8], згідно якого лазерно-ультразвукова фінішна обробка здійснюється комбінованою імпульсною дією лазерного випромінювання та динамічною дією багатобійковими наконечниками, несиметрично розміщеними у торці державки, які отримують від ультразвукового генератора височастотні коливання та обертові навколо вісі рухи.

Можливі як роздільна, так і суміщена схеми комбінованої лазерно-ультразвукової обробки.

В даній роботі було використано роздільну схему, згідно з якою спочатку здійснювалася деформаційна дія ультразвуковим інструментом з наступною дією лазерним променем.

З метою інтенсифікації процесу ультразвукової обробки на вихідному торці концентратора ультразвукових коливань (3) розміщувався багатобійковий наконечник (2) із 7-и стержневими бійками виготовленими із сталі ШХ15 (рис. 1).

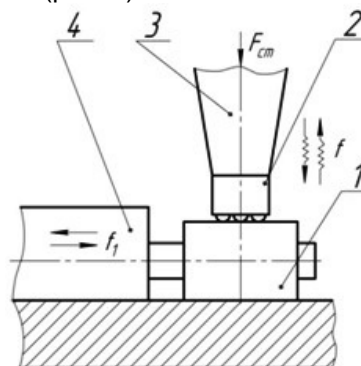
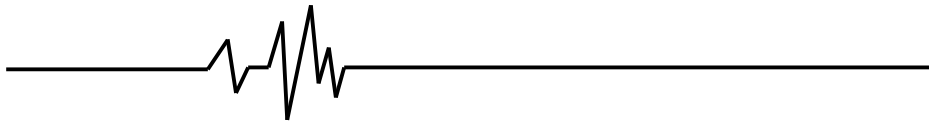
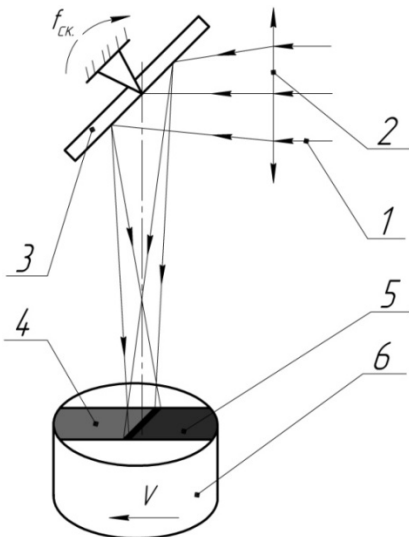

Рис. 1. Схема ультразвукової обробки: 1 – оправа; 2 – багатобійковий наконечник; 3 – концентратор; 4 – пристрій для низькочастотних коливань зразка

Ультразвукові коливання здійснювалися на зразок, який змащувався рідиною з поверхнево-активними речовинами, і встановлений у спеціальному пристрої, що отримував зворотно-поступальний рух з частотою $f_1 = 15$ Гц.

Термічна імпульсна дія лазерним променем здійснювалась після деформаційної дії ультразвуковими наконечниками (рис. 2).

Рис. 2. Схема лазерної обробки:
1 – лазерний промінь; 2 – фокусує лінза;
3 – сканатор, 4 – зона ультразвукового впливу;
5 – зона лазерного впливу;
6 – експериментальний зразок

В якості досліджуваного матеріалу були використані циліндричні зразки діаметром 18 мм і висотою 10 мм із бронзи БрАЖ9-4. Хімічний склад матеріалу у ваг. %: 2...4 Fe, до 0.1 Si, до 0.5 Mn, до 0.01 P, 8...10 Al, 84...90 Cu, до 0.01 Pb, до 1 Zn, до 0.1 Sn. Границя міцності $\sigma_B = 500...700$ МПа, температура плавлення $T = 1040$ °С.

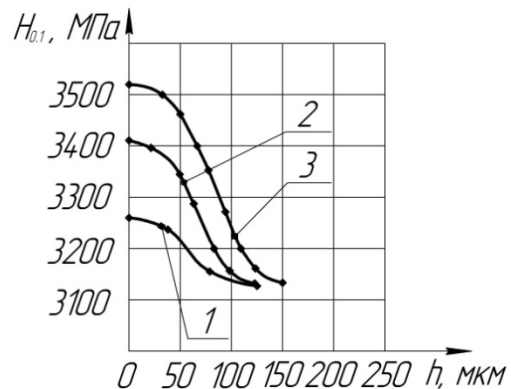
Для ультразвукової обробки використовувався – генератор УЗГ250 з п'єзокерамічними перетворювачами. Статична сила навантаження ультразвукового інструменту змінювалась від 10 до 40 Н. Частота ультразвукових коливань дорівнювала 18...22 кГц.

Для термічної дії використовувався лазер «Квант 15» з довжиною хвилі випромінювання $\lambda = 1.06$ мкм. Лазерний промінь фокусувався в пляму діаметром 2 мм. Швидкість переміщення зразка відносно лазерного променя $V = 1$ мм/с. Енергія в імпульсі E змінювалась від 3 до 11 Дж, що забезпечувало поверхневу обробку без

оплавлення при тривалості імпульсу $\tau = 4$ мс. Коефіцієнтом перекриття дорівнював 0.5...1. Зразки попередньо змащувалися спиртовим розчином пікринової кислоти.

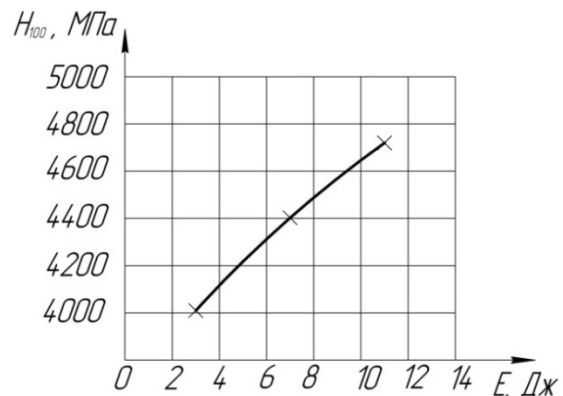
Для вимірювання мікрорельєфу поверхневого шару використовувався мікроскоп МИС-11, а для визначення мікротвердості – прилад ПМТ-3, а для шорсткості – спеціальний модуль на основі профілометра мод. 296.

Результати експериментальних досліджень зміни мікротвердості в залежності від глибини поверхневого шару (рис. 3) підтвердили теоретичні передбачення, що комбінована лазерно – ультразвукового дія сприяє формуванню більш твердих та глибших поверхневих шарів в порівнянні з окремою ультразвуковою і лазерною дією.

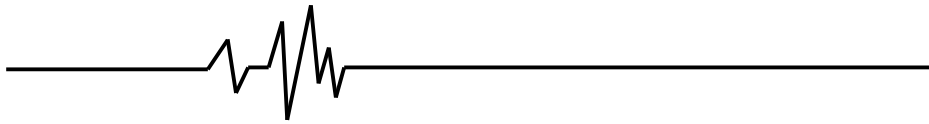

Рис. 3. Залежність мікротвердості від глибини при ультразвуковій (1), лазерній (2) та лазерно-ультразвуковій дії (3)

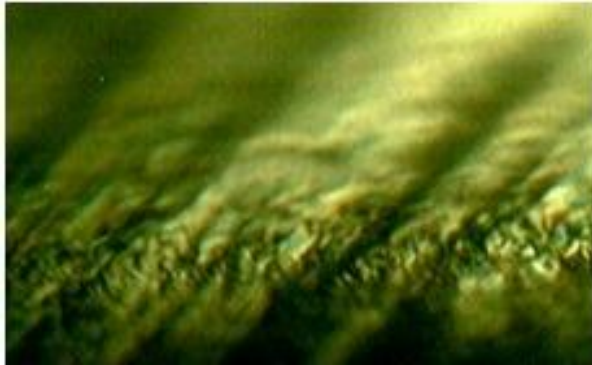
Поверхнева мікротвердість при збільшенні енергії імпульсу лазерного променя даного методу оздоблювально-зміцнювальної обробки без оплавлення також підвищилась за рахунок зміни поверхневої енергії зразка (рис. 4).

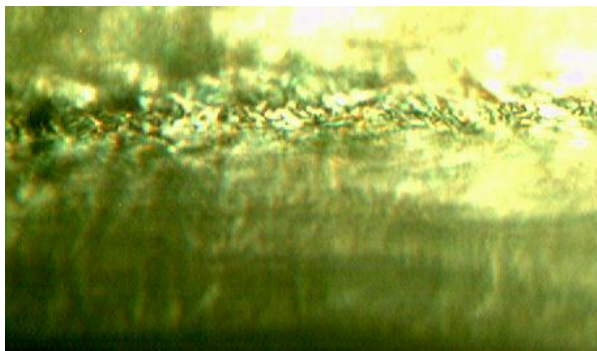
Рис. 4. Залежність поверхневої мікротвердості від енергії імпульсу

Комбінована дія лазерного імпульсного променя та ультразвукового багатобілкового наконечника приводить також до значної зміни мікрорельєфу поверхні (рис. 5, 6). Це явище пояснюється ущільненням поверхневого шару та виникненням залишкових напружень.

Рис. 5. Мікрорельєф поверхні до обробки

Рис. 6. Мікрорельєф поверхні після лазерно-ультразвукового впливу

Комбінована термодформаційна дія сприяла також значній зміні ступеню нагартування та параметра шорсткості поверхневого шару (табл. 1).

**Таблиця 1
Експериментальні результати ступеню нагартування та шорсткості поверхневого шару**

Технологія обробки зразків	Ступінь нагартування, %	Шорсткість, R_a
До обробки	-	1.42
УЗО	5.16	0.82
ЛО	12.25	1.15
УЗО+ЛО	13.55	0.97

Висновки.

Дослідження показали, що комбінована термодформаційна дія лазерного імпульсного випромінювання і ультразвукового коливання сприяють інтенсифікації процесів нагартування, а також зміні мікрорельєфу поверхні. Зокрема, ступінь нагартування поверхні зразка із БрАЖ9-4 після комбінованої лазерно-ультразвукової обробки в порівнянні з поверхневою ультразвуковою обробкою підвищилась більше чим в 2 рази.

Для формування необхідних властивостей поверхневого шару доцільно використовувати спочатку деформаційну дію – ультразвуковими наконечниками, а потім термічну – лазерним променем, а при формуванні необхідного мікрорельєфу – спочатку термічну імпульсну дію лазерного променя і наступну деформаційну дію ультразвуковими наконечниками.

Література

1. Технология упрочнения. Технол. Методы упрочнения В 2 т. Т. 2. – М.: «Л.В.М. – СКРИПТ», «МАШИНОСТРОЕНИЕ», 1995.-688 с.: ил.
2. Лазерні технології та комп'ютерне моделювання/Під ред. Л.Ф. Головка, С.О. Лук'яненко. – К.: Вістка, 2009. – 296 с. – Бібліогр.: с. 239 – 248.
3. А.П. Бабичев, П.Д. Матренко и др. «Применение вибрационных технологий для повышения качества поверхности и эксплуатационных свойств деталей»: Науч. Издание/Под ред. А.П. Бабичева. – Ростов Н/Д.: 2006. – 213с.
4. В.О. Эбелинг «Образование структур при необратимых процессах»: Введение в теорию диссипативных структур. – М.: Мир, 1979. – 279с.
5. П.А. Витязь, М.Л. Хейфец, Е.З. Зевелева, А.М. Пынькин «Моделирование структурных связей комплексу воздействий концентрированными потоками энергии при комбинированной обработке» Наук. Журнал «Технологічні комплекси», №2, 2010. с.72-74.
6. А.С. Телегин, В.С. Швыдкий, Ю.Г. Ярошенко «Термомассоперенос». – М.: Металлургия, 1995. – 400с.
7. Теоретические основы теплотехники. Теплотехнический эксперимент/под. ред. В.А. Григорьева и В.М. Зорина – М.: энергоатомизфиз, 1988. – 560с.
8. Джемелінський В.В., Джемелінська Л.В., Лесик Д.А./Патент UA №60662 U Спосіб лазерно-ультразвукової фінішної обробки/кл. В24В 39/00, 2011.06.